

David Jan Novotný
Úvahy o mýtu

KAROLINUM

Úvahy o mýtu

prof. MgA. David Jan Novotný

Recenzovali:

doc. Mgr. Petr Kaňka

doc. Mgr. Radek Malý, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Kamila Veselá

Jazyková spolupráce Mgr. Markéta Slezáková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© David Jan Novotný, 2014

Tento text vznikl v rámci systému podpory fakultních monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

ISBN 978-80-246-2557-7

ISBN 978-80-246-2585-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Obsah

1. Slovo před slovem	9
2. Mýtus o mýtu	14
3. Žánry jako začátek všeho	29
4. Stvoření světa, Bůh, andělé, ďábel a smrt	43
5. Drama v zahradě Eden	64
6. Potopa světa	76
7. České mýty a legendy	94
8. Golem a ti druzí	108
9. Zrození mýtu aneb Vejpůl zkroucená nula	124
10. Sametová perestrojka	136
11. Nic než národ!	150
12. Kramářské písně	162
13. Hodina kryptozoologie	173
14. David a Goliáš	184
15. Hvězdný prach	194
16. Budování obrazu	206
17. Zmrtvýchvstání v zemi zaslíbené	217
18. Mýt-ismy	233
Příloha	239
Summary	248
Literatura	249
Jmenný rejstřík	254

Děkuji doc. PhDr. Barboře Osvaldové za první pečlivé přečtení rukopisu, kritické a někdy mile kousavé připomínky, upozornění na některé faktické chyby a omyly, upozornění na opomenuté souvislosti a za její doporučení tu a tam text zkrátit. Stejně tak děkuji PhDr. Kamile Veselé za pečlivou redakční práci a trpělivost, kterou tomuto textu věnovala, a za upozornění na některé faktické omyly.

1. Slovo před slovem

Na počátku bylo slovo... Tak začíná Janovo evangelium. Bylo-li tomu skutečně tak, nastává otázka, zda mohlo být slovo před slovem. Zda bylo něco před počátkem. Neboť o počátku panují od počátku dohady a vznikají mýty o tom, jak tomu vlastně bylo, a protože jsme svázáni principem kauzality, protože jsme se naučili, že všechno má svůj počátek a původ a vždy bylo něco před něčím, klademe si jako lidstvo od nepaměti otázku, zda a co bylo před počátkem. Objevíme-li pak to, co bylo před počátkem, a stanovíme-li počátek nový, najdou se vždy takoví, kteří se budou pít po tom, co bylo před nově definovaným počátkem. A tak dál a tak dál. Jestliže se tedy chceme zamýšlet nad mýty, musíme začít počátkem, jinak to prostě nejde. Ale než začne jakýkoliv výklad, je třeba zmínit důvod, proč vůbec nějaký výklad vznikl, i když o výklad v pravém slova smyslu rozhodně nejde. Jde o cyklus úvah, které mají co do činění s mýty. Nic víc, nic míň. Nikdy by mě totiž samotného ani ve snu nenapadlo přednášet studentům o mýtech. Jsem jakýms takýms odborníkem v oboru dramaturgie, budování a výstavby příběhu, vyznám se v rozvíjení zápletek, vyznám se ve scénáristice, fabulačním brainstormingu, v analýze příběhů a dramatických motivů. Toť vše. O mýtech vím sice jako spisovatel, scénárista a dramaturg leccos, dotýkám se jich, pracuji s nimi, protože jsou inspirativní, kontroverzní i užitečné. Když se potřebuji něco nového o tom či onom mýtu dozvědět, když se chci poučit o věcech, které mi unikly, sáhnu po knihách kompetentních autorů, protože rozhodně nejsem specialista na mýty a mytologii, abych informace jednoduše vytáhl ze své hlavy. Abych mohl být specialistou na mýty, musel bych být specialistou na všechny kultury, které mýty zrodily, to jest na všechny. Přednášet o mýtech by tedy znamenalo nějakých pár let důkladného studia, věnovaného vstřebávání a komparaci mýtů, hledání shodných motivů a odlišností, což by opět znamenalo studium

jednotlivých kultur, náboženství, svatých jazyků s rozličnými věroukami spojených a tak dál a dál a co nejdál. Přesně tohle byl můj argument, s nímž jsem nejprve nabídku přednášet o principech mýtu odmítl. Ale zřejmě ne dost důrazně. Docent Martin Štoll, někdejší prorektor a pozdější rektor bývalé Literární akademie Josefa Škvoreckého, který mi navrhl, abych jako hostující profesor cyklus přednášek o mýtu připravil a odpřednášel, má jako zkušený filmař-dokumentarista schopnost člověkem pohnout, má trpělivost jej nechat pěkně uzrát, dokáže přimět ke spontánnímu hovoru nemluvné jedince a dodat jim odvalu. Je klidný a trpělivý. „Ty už si s tím poradíš,“ řekl mi s povzbudivým úsměvem na rtech, když jsem mu sdělil, že se na takové přednášky necítím a že radši zůstanu u přednášek z dramaturgie, které rozumím. „To zvládneš,“ usmíval se dál a já na jeho bezelstný úsměv skočil. Po čtrnácti dnech jsem mu trochu neprozřetelně dal své slovo.

Á propos, slovo. Už o něm byla řeč. Hebrejské *davar* znamená jednak slovo, jednak věc a „souvisí podle nejnovějšího filologického bádání s výrazem d^obîr = svatyně svatých, pozadí chrámu, všeobecně žád [arabské *dubr* = záda, *dabara* = míti v zádech], takže slovo původně snad znamenalo pozadí, smysl, podstatu nějaké věci“.¹ V pozadí slova, které jsem dal, se počal pozvolna vyjevovat smysl. Každý mýtus je transformován do příběhu, aby mohl být srozumitelně a poutavě vyprávěn. Na rozdíl od moderní literatury, kde autorství patří jednotlivci, pracovaly na dokonale propracované verzi mýtu generace vypravěčů, kteří si na posluchačích ověřovali, jak mýtus funguje. Budování mýtu je stejné jako budování jakéhokoliv jiného příběhu, jakéhokoliv dramatického konfliktu. O budování příběhu jsem napsal knihu, o dramatických konfliktech také. Víím tedy, že každý příběh sestává ze základního nápadu, zápletky a z jejího vyřešení a poté ze slov, která mají svůj **stín**. Každý mýtus se transformoval v narativní příběh, který má jako takový svá pravidla, a vypravěč je musí znát, stejně jako je zná posluchač. Stejně tak dobře víím, že jeden a tentýž příběh může být rozličnými posluchači chápán a vnímán velmi rozdílně. Stejně jako realita. Nejinak tomu bude i s chápáním a vnímáním mýtů. Pro někoho posvátné tele, pro jiného směšné báchorky a babské tlachy, pro dalšího vzpomínka na bezelstné dětství plné pověstí, z nichž jsme vyrostli jako z krátkých kalhot. Pro dalšího důvod k přemýšlení. Zdroj inspirace. Stejně jako slovo má i každý mýtus svůj **stín**, který je možné pomínout a nevnímat, anebo si lze počkat, až se slunce pohne a s ním i stín. Pak je možné nahlédnout, co v něm bylo skryto. Každý

1 Novotný Adolf, *Biblický slovník*, Praha, Kalich, 1956, 1992.

z nás spatří na místě stínu něco jiného, stejně jako vidíme něco jiného v mracích na obloze. Záleží na tom, zda budeme mýtus pozorovat, když je slunce v nadhlavníku a stín takřka nulový, anebo koncem babího léta před západem slunce, kdy se stín plazí tak daleko, že jeho konce málem nedohlédneš.

Pakliže jsem doposud neviděl důvod, proč se mám mýtem zabývat, když existují desítky a stovky odborníků, kteří mýtu zasvětili svou vědeckou a pedagogickou dráhu a sepsali na stovky, ba tisícovky odborných a seriózních publikací, nyní jsem jej objevil. „Veni Creator Spiritus,“ pravil svatý Maur. Dovolím si lehce pozměnit překlad tohoto výroku. Nikoliv: „Přijď duchu Stvořiteli,“ ale: „Přijď duchu tvořivosti“. Ano, je to přesně tak, Stvořitel pochválen buď, přišel a obdařil nás tvořivým duchem. Nebudu tedy k mýtu přistupovat z hlediska historiografického, antropologického, vědeckého, náboženského, nýbrž z hlediska tvořivého. Jak a kdy mýty vznikly, jak se šířily, jak se v průběhu časů měnily, se lze dočíst v mnoha knihách, ale co takhle vzít mýtus jako základ k přemýšlení, k bystření rozumu, k rozvíjení úvah, nechat se mýtem svést k fabulačním explozím, k pokusům o jeho racionalizaci, jak to kupříkladu učinil ve čtvrtém století před občanským letopočtem řecký historiograf Palaifatos ve svém spise *O neuvěřitelných příbězích*.² Stačí si přečíst, jak se vyrovnal s mýtem o Íkarovi, abychom pochopili, jak lze o mýtech také přemýšlet a k čemu lze dospět.

O Daidalovi a Íkarovi

Povídá se, že Mínós nechal z nějaké příčiny zavřít Daidala a jeho syna Íkara. Daidalos však zhotovil křídla, připevnil je sobě i Íkarovi a spolu s ním uletěl. Je nemožné myslet si, že by člověk mohl létat, i kdyby měl na sobě taková křídla.

Co se doopravdy stalo, událo se takto. Když byl Daidalos ve vězení, spustil se oknem a protáhl dolů také syna. Pak vstoupil na člun a odplul pryč. Jakmile se o tom dozvěděl Mínós, poslal lodi, aby je pronásledovaly. Daidalos s Íkarem upozorovali, že jsou sledováni, protože však svižně vanul příznivý vítr, zdálo se, že letí. Poté, když od jihu foukal lahodný krétský vítr, jejich člun se na moři převrátí. Daidalos se sice dostane na souš a zachrání se, Íkaros však zahyne. Proto bylo zdejší moře po něm nazváno Íkarským. Když Íkara vyvrhly vlny na břeh, otec jej pohřbil.³

2 Palaifatos, *O neuvěřitelných příbězích*, Praha, Koniasch Latin Press, 2005.

3 Tamtéž, str. 12.

Můžeme posoudit, zda je lepší ona verze mýtu, v němž slunce, k němuž chtěl Íkaros vzlétnout, roztavilo vosk, jímž byla křídla spojena, a on se zřítíl k zemi a zahynul, anebo vysvětlení historikovo. Touha vznést se až k nebi, až k samému slunci, a přiblížit se tak Bohu, v sobě má cosi nepokorného, lidsky namyšleného, a tedy hříšného. Příběh, jak jej známe, je metaforou: takhle dopadne každý, kdo chce být nejvyšší. Proti tomu je uprchlý vězeň, který spadl ve vichru přes palubu, nudný utopenec. Nadto se od dob, kdy Palaifatos uváděl mýty na pravou míru, mnohé změnilo. Pokud jde o létání, je velice pravděpodobné, že právě díky onomu íkarovskému mýtu, díky odvčké lidské snaze vznášet se v oblacích jako pták, dnes létáme. Stačí vzpomenout na onoho známého krejčíka z Ulmu a další průkopníky létání, kteří místo, aby se spokojili s racionalizací prastarého mýtu, jej chtěli potvrdit a také jej nakonec potvrdili. Touha vzlétnout je silnější než jakékoliv racionální vysvětlení mýtu. Palaifatos by se asi podívoval při pohledu na mladé muže a ženy brázdící vzduch se svými rogalý a paraglidy, o obrovských letadlech a přistání na Měsíci nehovoře. Nám už to k podivu není. Bájný Íkaros se stal praotcem aviatiky, jeho jméno je symbolem úspěšného vzletu, i když vzletu s tragickým pádem na konci. O Palaifatovi dnes vědí jen ti, kteří se zabývají starořeckou historiografií. Flagrantní důkaz toho, že mytologické postavy zhusta přežívají smrtelníky a vykladače mýtu, byť sebe-moudřejší. A nadto je to důkaz, že mýtus a *ratio* jsou jako oheň a voda. Je logické, že seriózní historik musí mýtus odmítnout, ale to se nás netýká. Rozhodli jsme se pro tvořivý přístup, můžeme si s mýty pohrávat, stejně jako si můžeme pohrávat s historií. Můžeme ji mytizovat i demytizovat. Jsme podřízeni jen své tvořivé fantazii.

Důvod, proč se mýtem zabývat a proč se snažit přimět druhé o mýtech přemýšlet, je nabíledni: mýtus není mrtev, žije dál a bude žít, dokud bude žít lidstvo. Ani moderní člověk se bez něj neobejde. A neobejde se ani bez analýzy mýtů a bez zkoumání jejich vzniku, neboť je od pradávna lidskou přirozeností klást otázky po příčinách. A právě kladení otázek a hledání odpovědí nás posunuje kupředu. Proto jsem sepsal následující kapitoly ve snaze přimět čtenáře klást si otázky a hledat odpovědi. Jsem si vědom, že mé vývody mohou být někomu proti mysli, že můj pohled na svět – nejen mýtů – bude jiný než pohled druhých, ale nepředkládám zde vědeckou práci ani teoretický spis, natožpak nějaká skripta o mýtech, podle nichž by se měli studenti učit. Uvažuji jako spisovatel a vypravěč příběhů nad příběhy, které vymyslel někdo jiný, a to s nadějí, že k podobným úvahám přimějí jiné. Nic více, nic méně.

„Ty už si s tím poradíš,“ řekl mi na schodech budovy Literární akademie s povzbudivým úsměvem na rtech Martin Štoll. „To zvládneš.“ Snažil jsem se. Posoudit, jak jsem si s tím poradil a jak jsem úvahy o mýtu zvládl, je nyní na Vás. Možná dospějete k závěru, že jsem stál u zrodu mýtu o muži, který to zvládl, ačkoliv jeho úvahy vypovídají o pravém opaku.

2. Mýtus o mýtu

Řecké slovo *mýthos* znamená jednak slovo, ale také vyprávění, legendu i mýtus. Znamená také vyprávění o fiktivních a zcela vymyšlených událostech, které mají ovšem nějaký etický rozměr: souboj dobra a zla, kupříkladu. Člověk jako lidská bytost a hrdina mýtu vystupuje v interakci s přírodními, božskými anebo démonickými silami. A tou interakcí je míněn především boj. Správný hrdina musí být bojovníkem. Posлуhač o něj musí mít obavy, musí věřit, že nad zlem zvítězí.

„Mýtus je promluva,“ říká Roland Barthes. „Přirozeně nejde o ledajakou promluvu: aby se řeč stala mýtem, musí splňovat specifické podmínky. Od počátku je však zapotřebí, abychom si uvědomili, že mýtus je systémem komunikace, že je sdělením... Jak vidno, bylo by zcela iluzorní pomýšlet na nějaké substancionální rozlišování mezi mýtickými předměty: mýtus je promluva, a proto mýtem může být vše.“⁴

Mýty se vyskytují ve dvou základních variantách, i když mohou existovat a také existují jiná dělení, ale pro zjednodušení se podržím těch dvou, neboť není smyslem této úvahy vytvořit klíč k určování mýtů. První variantou je vyprávění lidového původu (k tomu, jak pravděpodobně vznikalo, se dostaneme při zkoumání vzniku žánrů), které líčí činy a příběhy bytostí personifikujících přírodní síly (například příběhy Slunce, Měsíce, hvězd atd.) anebo příběhy a činy polobohů a bohů, stejně jako činů zvířat, ať už bájných, nebo některých docela obyčejných, jak je popsal Brehm ve svém *Životě zvířat*, a člověk jim přisoudil nějakou zvláštní a výjimečnou moc či schopnost. To se týká jak řecké mytologie, bohaté jednak na bohy, ale také na zápletky a velmi důmyslně propletené osobní vztahy, tak i lidové mytologie, jak ji známe kupříkladu z pohádek a zvířecích bajek.

4 Barthes Roland, *Mytologie*, Praha, Dokořán, 2004, str. 107.

Zdá se, že mýtus je už od úsvitu věků nedílnou součástí lidského života, lidské kultury. Je to jeden z prostředků komunikace. Mnohdy se pokouší vysvětlit nevysvětlitelné: jde kupříkladu o rozmanité mýty o stvoření světa, vodstva, horstva, o přírodní živly, jakými jsou bouře a blesky, krupobití a tak všelijak. Člověk se snažil jevy, které ještě dokonale neznal, nějakým způsobem osvětlit, racionalizovat, dát jim pochopitelné a přijatelné vysvětlení, které ovšem na prahu třetího tisíciletí může vyznívat lehce komicky a s ohledem na vědecké poznatky nelogicky. Jenomže existuje nejen sféra materiální, ale i duchovní. A tam jsou mnohdy veškeré vědecké poznatky rozšiřující lidské obzory málo platné. Duchovno je z hlediska technických a přírodních věd prostě neuchopitelné. Existují fakta věcné povahy, ale kde nelze věcnou povahu změřit, zvážit, analyzovat chemické složení, kde není možno vytvořit psychologický profil podle běžných standardů, tam máme bezpochyby co do činnění s rozměrem duchovním. A právě v mýtech se mnohdy prolíná rovina reálná s rovinou duchovní a není možné tyto dvě roviny oddělit. Mýtus není nějaký „opravdový“ příběh, realistická povídka nebo novela, kde vše je uvěřitelné a nevybočuje z mezí pravděpodobnosti, není to ani pouhý historický záznam nebo opis konkrétní historické události doložitelné v kronikách, matričních zápisech, soudních spisech etc. Právě duchovní rozměr tvoří mýtus mýtem, ať už se jedná o řeckou polyteistickou teologii, nebo o monoteismus judaistický, křesťanský či islámský, anebo, pokud jde o východní mýty, o spiritualitu východních náboženství. Samozřejmě nelze pominout ani pohanskou mystiku s jejími bůžky a démony, která duchovno, ač to někdo nerad připouští, rovněž obsahuje. Zkrátka a dobře, po mém soudu je mýtus vyprávěním snažícím se odpovědět na otázky, na které nikdo odpověď doposud neznal. Vyprávění, přicházející s vysvětlením a objasněním. Protože člověk nerad bloudí v temnotách.

Mythologie na nižším stupni rozvoje zastupovala filosofii. Mýthos odpovídal na otázku po vzniku světa a snažil se dát světu řád v generacích bohů a hrdinů. Řecká mythologie je naturalistická, vychází z přírody a radostného života pozemského; bohové jsou lidské podstaty i s povahovými chybami, nic na nich není posvátně velebného; nejsou všemohoucí ani vševědoucí, i nad nimi vládne Osud. Básnické zpracování mýtu u Homéra a Hésioda je krásné, ale naivní. Už první řečtí filosofové nerespektovali osobní božstva mythologie a hledali příčinu vzniku světa v něm samém a ve hmotě.⁵

5 *Slovník antické kultury*, Praha, Svoboda, 1974, str. 397.

Zde je třeba připomenout nejen řecký svět, ale svět okolní: Babylonii, Asyrii, Zemi kenaánskou a vůbec celý prostor Středomoří, neboť i v tomto světě existovali nejrozmanitější domácí bůžkové, kterým se říkalo ašerim, jiným baalim (což je plurál hebrejského slova *baal*, znamenající pán, vlastník nebo také manžel)⁶. V dobách předabrahámovských, kdy se ještě nezjevil jediný Hospodin, jak ho zná judaismus a později křesťanství, existoval polyteismus s množstvím domácích model a bůžků v celé oblasti. A existovali i ti, kteří chtěli být jako bohové a tak se i chovali. Ze známých legendárních postav lze uvést Nimroda, o němž se můžeme dočíst v Bibli:

A Kůš zplodil Nimroda; ten začal býti rekem na zemi; on byl silným lovcem před Hospodinem, proto se říkává: silný lovec před Hospodinem jako Nimrod. Začátek království jeho byl [v městech]: Babel, Erech, Akad a Kalneh v zemi Šinearské. (Gn 10,8–10)⁷

Z měst, která Bible uvádí, je v této chvíli důležitý především Babel. Právě v Borsippě, nedaleko starého Babylónu, byly roku 1887 objeveny základy oné legendární věže, tvořící údajně součást chrámu Bars Nimrud. Legendy vypráví, že Nimrod v oné zemi vládl nad dětmi Noachovými (podle výčtu v desáté kapitole *První knihy Mojžíšovy* byl Nimrod Noachovým pravnukem) v době, kdy měl svět jeden jazyk, jednu řeč.⁸

O Nimrodovi se říká, že se sám učinil Bohem, když se stal králem a pouštěl na národy hrůzu. Lidé museli před ním klekat a sloužit mu... Vybu- doval věž z kulatých kamenů a základní pilíře dal zapustit do země. Nad ní dal postavit velký stolec ze železa, jehož nohy spočívaly na stolci z cedrového dřeva. Nato pořídil třetí stolec z mědi, jehož nohy byly upevněny na železném stolci. Na ten zas postavil stolec ze stříbra, jehož nohy se opíraly o měděný stolec. Nad stříbrným stolcem byl stolec ze zlata, jehož nohy stály na stříbrném stolci. Nad ním udělal Nimrod ještě jeden stolec ze samých perel a drahokamů, takže celá stavba byla ohromně vysoká. A nyní Nimrod na ni vystoupil a usedl nahoře. A všechny národy musely

6 Každý zná slovo Belzebub. Hebrejsky *baal-zeviv* neboli pán much. Čtenáři snad slyšeli o Gollingově románu *The Lord of Flies*, někdo ho možná četl, někdo snad viděl film *Pán much*, který v roce 1990 natočil Harry Hook. O tom, že William Golding moc dobře věděl, co slovo Belzebub znamená, není nejmenší pochyby.

7 V citacích z Bible je použito překladu, jež pořídili rabíni Dr. Isidor Hirsch a Dr. Gustav Sicher a který vydal Svaz pražských náboženských židovských obcí péčí Nejvyšší rady náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1932.

8 Novotný David Jan, *Dramatické konflikty Bible*, Praha, Karolinum, 2005, str. 56.

od nynějška k němu přicházet a před ním padnout na zem, dokud nevyšlo světlo Avrahamovo.⁹

Historie Nimrodova předchází příběhu známé Babylónské věže a zmatení jazyků. Takže když už jsme učinili úkrok z Řecká, setrváme ještě chvíli v krajině biblické. Známe příběh Adama a Evy, ještě se k němu dostaneme. Teď je důležitá jedna věta, kterou pronesl had, když Evu nabádal, aby okusila ovoce ze stromu poznání dobrého a zlého:

„... v den, ve který z něho budete jísti, otevrou se vaše oči a budete jako Bůh, poznajíce dobré a zlé.“ (Gn 3,4–5)

Budete jako Bůh! To byla úžasná výzva a obrovské pokušení. Víme, že had lhal. Že Eva naletěla. Jakkoliv se člověk snažil, nikdy nemohl být jako Bůh. A tak se člověk snažil zviditelnit jinak:

A byla na celé zemi jedna řeč a stejná slova. Když pak táhli od východu, našli údolí v zemi Šinearské a usadili se tam. I pravil jeden druhému: nuže, dělejme cihly a vypalme [je] ohněm. A byla jim cihla kamenem a hlína byla jim maltou. A řekli: nuže, stavme si město a věž, jejíž vrchol [budí] až k nebi, a učiňme si jméno, abychom se nerozptýlili po celé zemi. (Gn 11,1–4)

Jde tu o existenciální problém, o snahu nějakým způsobem potvrdit své vlastní já, oprávněnost vlastního bytí. Tak jako si psi značkují svá teritoria, když si ucvrknou tu a tam, tak si člověk nejen značkuje teritorium, ale chce, aby o něm šla řeč tu i onde. Chce si udělat jméno. A chce, aby to bylo patrné z dálky. Aby o něm věděli všichni. Známe to ze světa filmu, popkultury, z předvolebních billboardů, odkud na nás shlížejí politikové různého zabarvení, aniž si plně uvědomují, že jejich tváře časem dočista vyblednou a oni sami upadnou v chtěné, anebo nechtěné zapomnění.

Každá hora, viditelná z dálky, dostala jméno, byla zanesena do map. Čím vyšší hora, tím významnější. Tím legendárnější a zapamatovatelnější jméno. Neboť jméno znamená nesmrtelnost. Nesmrtelnost se stane mýtem. A mýtem se stala i Babylónská věž. Hospodinu se to ovšem pramálo líbilo a jednu řeč a stejná slova zmaťl.

9 Bin Gorion Micha Josef, *Pověsti Židů*, Praha, Trigon, 1992, str. 103.

I sestoupil Hospodin, aby viděl město a věž, kterou stavěli synové lidští, a řekl Hospodin: hle [jsou] lidem jedním a všichni mají řeč stejnou, a tot začátek konání jejich; a nyní – nemělo by býti bráněno jim v ničem, co by si umínili dělati? Nuže sestupme a zmaťme řeč jejich, aby nerozuměl jeden řeči druhého. A rozptýlil je Hospodin odtud po celé zemi a přestali stavět město to. (Gn 11,5–8)

Pozoruhodné je ovšem to, jak k onomu mýtu, nebo chcete-li k biblické zvěsti, přistupují po celá tisíciletí lidé, zejména věřící, ať už Židé, nebo křesťané všech možných denominací. Zmatení jazyků je pokládáno za trest, za trest doslova mytický. Člověk se chtěl povyšovat, stavět si věž tak vysokou, aby ji nezasáhly vody potopy, kdyby se Bůh rozhodl seslat na svět ještě jednu. Také se k němu chtěl dostat co nejbliže a být co nejvyš. Podíváme-li se na všemožná vyobrazení Babylonské věže, vidíme, že sahá až k mrakům.¹⁰ Hospodin podle teologických výkladů pokládal něco takového za naprosto nepřijatelné, ale protože nechtěl na svět přivést další potopy, způsobil zmatení jazyků. Lidé, kteří se snaží racionalizovat mýty a legendy, pak tvrdí, že ono zmatení přineslo vznik rozmanitých jazyků a nářečí a tak dál a všelijak podobně, někteří nábožensky založení lingvisté se snaží hledat společné kořeny, aby dokázali, že řeč byla skutečně původně jedna. Pro nás je ovšem důležitější ještě jiná možnost interpretace. V knize *Studna exilu*, věnující se dílu pražského Maharala, tj. rabiho Jehudy ben Becalel, píše francouzský myslitel André Neher toho:

Abychom objevili pravdu, je třeba provést optické obrácení, otočit obraz... Občas musíme optické převrácení přijmout a uznat, že pravý obraz je falešný, a odhalit pravdu z perspektivy stoje na hlavě.¹¹

Příběh o Babylonské věži známe a jsme uvyklí jej interpretovat víceméně tak, jak bylo naznačeno. Ale není to ještě trochu jinak? Nestojí za to provést ono optické obrácení a pokusit se najít ještě další a dosti podstatný význam? Yeshayahou Leibowitz, významný myslitel, to učinil:

Bůh nařídil zmatení jazyků a rozptýlení národů po zemském povrchu. Při povrchním přístupu se Boží výrok jeví jako trest, avšak není to výslovně řečeno. Zdá se mi, že tento Boží ortel nepředstavuje trest, ale naopak velký

10 Mimočodem, centrála EU v Bruselu připomíná nedostavěnou Babylónskou věž, o čemž jsem pojednal v článku *Chvála zmateného jazyka*, Mf Dnes, 26. 5. 2003, str. 6.

11 Neher André, *Studna exilu*, Praha, Sefer, 1993, str. 92.

čin nápravy ve prospěch lidského osudu. Hlavní význam příběhu o babylónské věži vůbec nespočívá v pokusu vystavět tuto věž, ale v tom, co je nám řečeno předtím, totiž že (Gn 11,1) „celá země“ – tedy nové lidstvo po potopě – „měla jednu řeč a stejná slova“. Po neúspěchu vystavět věž se objevují nové jazyky, které zcela samozřejmě neobsahují stejná slova. Zdá se mi, že kořen omylu či hříchu „generace oddělení“ se nenachází v budování města a věže, ale v plánu vytvořit díky těmto umělým prostředkům situaci, v níž by panovala „jedna řeč a stejná slova“, situaci centralizace, což v našem moderním jazyce nazýváme totalitarismem. Stejný jazyk a stejné slovo! Spouště naivků, kteří nás obklopují, by taková situace mohla připadat ideální: celé lidstvo, tvořící jeden nerozlišený, a v důsledku i bezkonfliktní monolit.¹²

Toto je optické obrácení dle Maharala. Tvořivý a tvůrčí přístup k prastarému příběhu. Věci se nezdají být tím, čím jsou. Jiný úhel pohledu na mýtus o Babylónské věži. Leibowitzovo vysvětlení má logiku a je průzračně udivující. Hospodin, který vládne celému světu, jeden a jediný, nechce, aby lidé žili v unifikovaném světě, unifikovaně mysleli, ale aby se díky rozdílnosti myšlení, rozdílnosti jazyka dobírali k diskusi, jinými slovy, aby přemýšleli a aby spolu komunikovali. Jednota myšlení vede k ustrnutí, rozmanitost mysl tříbí. To se samozřejmě v teokratických, autokratických a totalitních systémech zdá jako rouhání, neboť kdo nemyšlí jako my, není s námi.

Ale je tu ještě onen tradiční výklad:

Totální kolaps jazyka tak odpovídá lidskému zločinu – lidé jsou fyzicky zdatní, ale jejich jazyky a srdce jsou uzamčeny. Do světa vstupuje osamělost, představa jednoho společného jazyka je matnou vzpomínkou.¹³

Že si ty dva rabínské výklady protirečí? Nikoliv. Platí obojí výklad. Tradiční i netradiční. Připustíme-li jeden, je nutno připustit druhý. Žijeme v demokracii, svobodu slova máme zaručenou, nikdo nás neomezuje v našem projevu. A proto si paradoxně každý může říkat a psát co chce. S uzamčeným srdcem vlastního ega, s nostalgickou vzpomínkou na „zlátý“ věk totality, kdy byl povolen jeden jazyk, jemuž všichni rozuměli. A kdo rozumět nechtěl, se zlou se potázal. Jde jen a jen o úhel pohledu na jeden starý a poučný příběh.

12 Leibowitz Yeshayahou, in Roš Chodeš, Praha, 11/2000.

13 Z komentářů rabiho Šlomo Riskina, in: Roš Chodeš, Praha 11/2008, str. 4.

Příklad Babylónské věže a nového pohledu na zmatení jazyků je uveden proto, aby si každý uvědomil, že neexistuje jeden jediný a správný výklad jevů a událostí, tedy ani mýtů a legend. Člověk, který chce pracovat v médiích, který chce takovým či onakým způsobem komunikovat s veřejností, by měl znát základní principy nejen komunikace, ale měl by zkoumat nejrozmanitější úhly pohledu a nejrozmanitější přístupy k tématu. A měl by umět k mýtům a legendám přistupovat na jedné straně s pietou a úctou, na straně druhé s kritickým rozumem. Neboť kritizovat to, čemu věříme nebo co obdivujeme, není rouhačství, jak se mohou domnívat ortodoxní nebo bigotní věřící, ale projevem naší účasti a snahou dobrat se podstaty. Kritické zkoumání je nadto jedním z principů, které pohání lidstvo vpřed.

Vrátíme se k mýtu, který je předmětem našeho zájmu a který lze rozebrat čtverým způsobem: **filozoficky, teologicky, historicky a literárně.**

Filozofii a teologii ponechme filozofům a teologům, těm, které by zajímal pohled na mýtus z pohledu spíše filozofujícího, než filozofického, mohu doporučit kupříkladu knihu *Mýtus* francouzského levicového esejisty Rolanda Barthesa, který hledá novodobé mýty v moderní společnosti. Pro nás jsou důležité jiné dva aspekty, a to je historie a literatura, potažmo dramatická literatura a následně filmové či televizní zpracování mýtů a legendárních příběhů:

Není pochyb, že většina řeckých mýtů byla upravena, skloubena, systematizována Hésiodem a Homérem. Západní kultura, podle Mircea Eliada, vznikla procesem desakralizace náboženství a demytologizace mýtů. Lze říci, že klasické řecké mýty představují vítězství literárního díla nad náboženskou vírou.¹⁴

Ovšem literární autoři, stejně jako jedinci s bohatou fantazií a s dostatkem představivosti, si mohou mýtus docela klidně vymyslet. Literární mýtus totiž nemusí vždy vycházet z nějaké orální podoby, nemusí mít základy v historii, v legendách, tradujících se po generace a teprve po letech nebo staletích sepsaných. Vezměme si literaturu žánru **fantasy**: lze vytvořit zcela nový prostor, nové hrdiny a novou realitu, jako to učinil John Ronald Reuel Tolkien. Inspirován pohádkami a mýty, které jistě jako malý chlapec slyšel a čítal, vytvořil svěbytné literární dílo, které lze právem označit za mytický epos, který ovšem, jak podotkla má privátní recenzentka tohoto textu Barbora Osvaldová, nemá jádro v **žádném**

14 Souriau Étienne, *Encyklopedie estetiky*, Praha, Victoria Publishing, 1994, str. 579.